

Od črke in pismenke do črkopisa in pisave

Marta Kocjan Barle

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610506201_04

Uvod

Za *Pravopis 8.0* je treba temeljito prenoviti poglavje »Pisave za posamezne jezike« (eSP 2003, § 1071), pri čemer je nujno sodelovanje članov ožjega sestava Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU ter strokovnjaka ali strokovnjakov za posamezni jezik. Za avtorje poglavij o tujih jezikih je bil pripravljen »Predlog za obravnavo pisav in prevzemanja za posamezne jezike« ter vzorčni jezik (španščina). Vsak tuji jezik naj bi vključeval naslednje tematske sklope: pisavo, izgovor (osnove in naglasno mesto), preglednico z zapisom, izgovorom in zgledi. Povsod, kjer je mogoče, naj bi bilo razloženo, kdaj podomačujemo besede in besedne zveze (občna poimenovanja in lastna imena) ter pregibanje. Pri nekaterih jezikih bi lahko omenili tudi specifično rabo ločil.

Ob pripravah in med delom se je pokazalo, da *Slovenski pravopis 2001* (dalje eSP 2003) pri poimenovanju za pisne posebnosti posameznih jezikov in prilagajanju tujih glasov ne zadošča povsem, čeprav je, kot ugotavlja Dobrovoljc (2004: 115), »SP 2001 prvi slovenski pravopis, v katerem je obravnavano tudi pisavoslovje«. Kljub temu da je bil v primerjavi s svojimi predhodniki izčrpnjši, imamo priložnost, da odpravimo opažene pomanjkljivosti, napake in nedoslednosti v predstavljenih pisavah za posamezne jezike ter dodamo manjkajoče jezike, za katere bomo našli primerne sestavljavce.

Namen tega članka je s pregledom črkopisa in pisav ter z njimi povezanih izrazov pretehtati dosedanjo prakso pri prikazu prevzemanja tujih besed in besednih zvez. To naj bi nam omogočilo tudi primernejšo predstavitev tujih jezikov predvsem v razmerju črka/črkje – glas/glasovi.

V članku je uporabljen naslednji zapisovalni sistem:

- ▷ črke in dvočrkja (razen v naslovih in citatih) so zapisani v lomljenih oklepajih, izjema je abeceda;
- ▷ črkovni sklopi so zapisani s črkami v lomljenih oklepajih in povezani z znamenjem plus (+);
- ▷ izvirni fonemi so zapisani v poševnicah po sistemu IPA;
- ▷ izgovor, ki se ravna po slovenskem jezikovnem sistemu, je zapisan v oglatih oklepajih in se ravna po pravilih iz eSP 2003 ter je delno usklajen z že predvidenimi, a še ne povsem dorečenimi novostmi v novem poglavju »Prevzete besede in besedne zveze« (*Pravopis 8.0*).

1 Črka in pismenka

Za splošni namen sta v SSKJ2 podani poenostavljeni razlagi za *črko* (»znak za glas«) in *pismenko* (»pisni znak, grafično znamenje«), ki sta predstavljeni tudi kot sinonima. Razumljivo je natančnejši Toporišič (1992: 18), saj *črko* razlaga kot »[p]isno znamenje za določen glas (zaznamuje pa lahko tudi več glasov)«, ¹ *pismenki* (n. d.: 180) pa pripisuje dva pomena: ima jo za »enoto kake pisave« in to enoto tudi poimenuje *črka* (v glasovno-črkovni pisavi), *zložnica* (v zlogovni pisavi) in *pojmovnica/ideogram* (v pojmovno-besedni pisavi), h kateri prišteva tudi številke in druge pisne simbole; njen drugi pomen je »[e]nota nečrkovne pisave«. Če sklenem: *črka* je pisni znak za enega ali več glasov v kakem jeziku, v slovenščini npr. ⟨e⟩ za [é], [ê], [è] in [ə]; *pismenka* je enota nečrkovne pisave. Izraz *črka* uporabljamo pri črkovnih pisavah, tudi nekaterih nelatiničnih, npr. cirilični. Za nečrkovne pisave (npr. kitajsko in japonsko), tj. tiste, ki svojih sporočil ne zapisuje s črkami, za pisni znak uporabljamo izraz *pismenka*.

1.1 Izrazje

V stroki in učnih procesih je splošno sprejeto, da izraza *samoglasnik* in *soglasnik* uporabljamo za glasovno vrednost črke ali črko za zaznamovanje glasu. »Črke so znamenja z dvema vlogama: z njimi zapisujemo glasove, ko pa so zapisane, nam pomenijo glasove. Za razmerje med črkami in glasovi ne velja pravilo Kolikor črk, toliko glasov oz. Kolikor glasov, toliko črk. Nekatere glasove namreč zapisujemo z različnimi črkami, nekatere črke pa zaznamujejo več glasov« (SP 2001, § 10). To je razvidno tudi iz poglavja »Glasovna vrednost črk« (eSP 2003, § 69).

Če želimo biti natančnejši, se moramo zateči k bolj opisnim poimenovanjem in razlikovati med *črko za samoglasnik* in *črko za soglasnik* (prim. eSP 2003, § 1236) ter izraza *samoglasnik* in *soglasnik* ohranjati za glasove. Da je tako razlikovanje koristno, je mogoče videti tudi v primeru črke ⟨r⟩, ki ji npr. pred samoglasnikom ustreza glas [r], v soglasniškem sklopu pa dva glaso-va – [ər].

2 Črkopis in pisava

Črkopis je v SSKJ2 predstavljen kot »sistem črk, črke kot celota«, *pisava* pa kot »sistem znakov za pisno sporazumevanje«. Za Toporišiča (1992: 18) je *črkopis* »tipična (abecedno urejena) množica črk za zapisovanje glasov (fonemov) danega jezika«. *Latinični črkopis* ali *latinica* ima 26 črk. Slovenski latinični črkopis jih ima 25 in se po Toporišiču imenuje *slovenica* (n. d.: 18). Toporišič podrobneje razlaga *pisavo* (n. d.: 180), saj črkam dodaja še druga pisna znamenja, npr. ločila, zapisovanje celih besed z npr. ideogrami (eSP 2003, § 1135), števkami in števili. Različna pisna znamenja od črk, števil, števk, znamenj za vrednosti, denarnih enot do znamenj v informacijsko-komunikacijskih tehnologijah so predstavljena v že objavljenem pravopisnem poglavju »Pisna znamenja« (Pravopis 8.0 {1/I}). V *Enciklopediji slovenskega jezika*

1 Odveč bi bilo omenjati, da je lahko tudi že kar beseda (npr. *a* kot medmet).

(Toporišič 1992: 281) je samostojno geslo *sloven(j)ica*, a tokrat predstavljeno kot pisava, kar je zaradi enakega števila naših črk v črkopisu in pisavi tudi razumljivo. SSKJ2 in eSP 2003 sta vsak po svoje razložila izraz *slovenica*: prvi kot črkopis, drugi kot pisavo. Pisava kakega jezika je lahko uporabljala različne črkopise, slovenska ves čas latiničnega (razen posameznih cirilčnih in grških črk v metelčici), pred črkopisno reformo v štiridesetih letih 19. stol. pa bohoričico, ki je bila zamenjana s prirejeno gajico.

2.1 Izrazje

Razliko med *črkopisom* in *pisavo* je prikazal Weiss (2017) v *Jezikovni svetovalnici*: *črkopis* je »sistem črk, ki se uporablja ali se je uporabljal v kakem jeziku, praviloma v okviru iste pisave, v slovenščini recimo latinice«; *pisava* je »sistem znakov za pisno sporazumevanje, npr. črkovna, kitajska, slikovna, klinopisna in hieroglifska pisava ali pisava za slepe (Braillova pisava)«.

3 Latinična pisava, latinični črkopis in abeceda

Latinična pisava je črkovna pisava. Temelji na naboru 23 črk – to je klasični *latinični črkopis* za zapisovanje latinskega jezika. Sčasoma so mu bile dodane črke ⟨j⟩, ⟨u⟩ in ⟨w⟩ in tako je nastal osnovni nabor s 26 črkami za samoglasnike in soglasnike, ki so abecedno razvrščeni takole: *a b c d e f g h i j k l m n o p q r s t u v w x y z* in *A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z*.¹

Latinična pisava je sistem vseh pisnih znakov za glasove oz. foneme, tudi tistih, tako ali drugače prirejenih (prim. 3.2), ki jih ni mogoče najti v abecedno urejenem osnovnem naboru, zato za posamezne jezike obstajajo različne latinične pisave in tudi različne abecede.

3.1 Izrazje

Sistem latinične pisave za nekatere jezike je zaradi črk za glasove oz. foneme (samoglasnike in soglasnike) pogosto imenovan *fonetična pisava*. Kot ugotavlja Pogačnik (2012: 74), izraz »ni najbolj posrečen«, a drugega ne predlaga.

Čeprav se izraz *fonetična pisava* uporablja za pisave mnogih jezikov, med njimi obstajajo velike razlike pri približevanju idealnemu razmerju *grafem*² – *fonem*³ oz. *črka*⁴ – *glas*⁵.

Natančneje se da latinične pisave opredeliti le opisno. Čeprav se naša pisava približuje idealnemu razmerju *grafem* – *fonem* (podobno velja, kot omenja Coulmas (1999: 11), za hrvaščino, španščino in finščino), jo Toporišič (1992: 180) opiše kot oblikoglasno (črke za soglasnike

1 Abecedno zaporedje *a b c d* se pogosto uporablja tudi pri npr. odstavčnih naštevalnih enotah, v katerih je odstavčna črka z ločevalnim znamenjem (tj. ⟨č⟩) izpuščena.

2 Po SP 2001 »razločevalna pisna enota«.

3 Po čl. 1135 v SP 2001 »glas (ali skupina glasov), ki v danem jeziku ločuje pomene besed ali morfemov«.

4 Po SSKJ2 »znak za glas«.

5 Po SSKJ2 »najmanjša akustična enota govornega jezika«.

načeloma izgovarjamo s soglasniki, zvočniki tudi pred nezvočniki), deloma zgodovinsko (*volk* nasproti [vouk]) in fonetično (*moštvo* nasproti morfemu *mož-*). Pogačnik (2012: 74) razlike med latiničnimi pisavami po Coulmasu (1999: 380) razvršča po globini zapisa (angl. *orthographic depth*); latinične pisave se delijo na take s plitkim zapisom (angl. *'shallow' orthographies*), v katerih je razmerje grafem – fonem precej dobro pokrito, in take z globokim zapisom (angl. *'deep' orthographies*), v katerem je veliko več fonemov, kot je zanje grafemov.

V novih pravopisnih pravilih bi se lahko za sistem zapisa slovenskega in tujih jezikov z latinično pisavo zadovoljili z izrazoma *fonetična pisava* in *razmerje črka – glas* ter *razmerje črka – črkje*.

3.2 Prilaganje latiničnega črkopisa in abecede nacionalnim pisavam

Narodi, ki svoj jezik pišejo v latinični pisavi, so si za zapisovanje lastnih fonemov (poleg samoglasnikov in soglasnikov tudi dvoglasnikov), za katere 26 črk iz osnovnega nabora ni zadoščalo, pomagali na različne načine: dopolnjevali so jih z diakritičnimi znamenji; sestavljali stalna zaporedja dveh, treh, štirih ali več črk (*črkja*) iz osnovnega nabora za en glas; združevali črki v eno (*združena črka/ligatura*, npr. ⟨æ Æ⟩, ⟨œ Œ⟩⁶); redko dodajali posebne črke, npr. ⟨ß⟩; podvajali črke, tako da so nastale t. i. *dvojne črke*, npr. ⟨bb⟩, ⟨ss⟩; črke so lahko dobivale status glasovno neuresničenih, t. i. *nemih črk*.

Tako se pisave za posamezne jezike tudi precej bolj razlikujejo kot abecede. Slovenski latinični črkopis (*slovenica*) se od osnovnega razlikuje v treh dodanih črkah z ločevalnim znamenjem kljukico/hačkom,⁷ tj. ⟨č⟩, ⟨š⟩ in ⟨ž⟩, ter izločenih ⟨q⟩, ⟨w⟩, ⟨x⟩, ⟨y⟩, ki jih upošteva le v abecednih seznamih, v katerih so prevzete besede in besedne zveze (Pravopis 8.0 {3/I}). Podobno je v italijanski abecedi, v kateri ni črk ⟨j⟩, ⟨k⟩, ⟨w⟩, ⟨x⟩ in ⟨y⟩, saj jih v italijanščini uporabljajo le za zapis prevzetih besed. Ponekod so v abecedo uvrščena dvočrkja (prim 3.5), posebne črke, črke z ločevalnimi znamenji, združena črka, v islandsko, dansko in norveško ter švedsko abecedo nekatere, npr. ⟨þ Þ⟩, ⟨ø Ø⟩, ⟨å Å⟩, ⟨ä Ä⟩ in ⟨ö Ö⟩, ⟨æ Æ⟩, celo na konec abecede.

V *Pravopisu 8.0* je v poglavju »Pisna znamenja« (verzija za javno razpravo) člen 3 z dvema točkama, v katerih je pojasnjeno, kako v abecednih seznamih razvrščamo »črke z diakritičnimi znamenji (npr. å ä ü ø ç ñ š)« in pogosteje rabljene druge črke: »črke č đ q w x in y, stojijo v abecedi takole: q za p, črke w x in y v navedenem zaporedju med v in z; č stoji za č in đ stoji za d«. ⁸

6 Lahko imata tudi različici v dvočrkjih ⟨ae⟩ in ⟨oe⟩, v francoščini je lahko tudi sestavina dvočrkja ⟨œu⟩ z različico v tričrkju ⟨œu⟩.

7 Za to ločevalno znamenje se sicer uporablja izraz strešica, ki ga uporabljamo tudi za naglasno znamenje nad ⟨e⟩ in ⟨o⟩.

8 Člen {2/I} bo nujno dopolniti tudi z velikimi črkami.

3.2.1 Diakritična znamenja

Diakritično znamenje (*diakritik*), v SSKJ2 imenovano tudi *diakritični znak* (geslo *znak*), je grafično znamenje. V slovenskem jezikoslovju se uporabljata dva izraza (Toporišič 1992: 24), in sicer *naglasno znamenje* (tako tudi v SSKJ2) in *ločevalno znamenje* s sinonimom *diakritično znamenje* (v eSP 2003).

Naglasno znamenje je pri jakostnem naglaševanju znamenje za naglasno mesto ter za kolikost (na vseh samoglasnikih, razen širokih *e* in *o*) in kakovost samoglasnika (na *e* in *o*), v slovarjih pa je zapisano tudi na zvočnikih, predvsem na *r* (t. i. zlogotvorni *r*). V ta namen uporabljamo tri naglasna znamenja – *ostrivec*, *krativec* in *strešico* –, s katerimi označujemo mesto naglasa in kakovost oz. kolikost samoglasnikov (na ⟨*r*⟩ naglašeni nezapisani polglasnik pred *r*), za označevanje tonemskosti pa tudi druga.

3.2.2 Črke z ločevalnimi znamenji in posebne črke

Ločevalno znamenje je napisano nad črko, npr. ⟨è⟩, pod črko, npr. ⟨ş⟩, ali na njej, npr. ⟨đ⟩, ⟨ł⟩. Je sestavina črk predvsem v tujih latiničnih pisavah in ima glede na osnovne črke iz osnovnega nabora razlikovalno vlogo, saj črki spremeni glasovno vrednost. Z njimi je večinoma označena črka za določen fonem, npr. v nemški pisavi ⟨ä⟩ za /e:/, v madžarski ⟨ő⟩ za /ø:/ in ⟨ö⟩ za /ø/, v španski ⟨ñ⟩ za /ɲ/. V jezikih, ki imajo stalno naglasno mesto ali kaka druga pravila o naglaševanju, se z njimi označuje tudi mesto naglasa, ki se razlikuje od pričakovanega. Kljub temu jih imamo za ločevalna znamenja, saj so v tej vlogi obvezna sestavina črk, npr. *ostrivec* v španščini (*Mérida* [mêrida], **Merida* bi bila [merída]), *krativec* v italijanščini na dvo- in večzložnih besedah za končniški naglas (*Cefalù* [čefalù], **Cefalu* bi bil [čefálu]). Redkejši so jeziki, taka je predvsem angleščina, v katerih imajo ločevalna znamenja le za zapisovanje prevzetih besed ali po osebni izbiri, npr. v angleščini priimek *Brontë*. Med najpogostejše sodijo diakritična znamenja, ki so ločevalna in naglasna znamenja, tj. *ostrivec*, *krativec* in *strešica*, sledijo jim sedij, vijuga, dve vzporedni piki, haček ('kljukica') (Coulmas 1999: 126).

Od ločevalnih znamenj imamo v slovenščini, kot rečeno, le kljukico/haček na ⟨*c*⟩, ⟨*s*⟩ in ⟨*z*⟩, tj. ⟨č⟩, ⟨š⟩ in ⟨ž⟩. Jelaska in Musulin (2011: 213) ugotavljata, da je mogoče take črke imeti bodisi za enočrkja z ločevalnim znamenjem ali posebne črke, in ob hrvaških ⟨*ć*⟩ in ⟨*č*⟩ navajata tudi španski ⟨*ñ*⟩. Nekatera ločevalna znamenja uporabljamo tudi za zapisovanje izgovora. Pod črkami se v slovenščini uporabljata npr. *polkrožec* pod *u* ⟨*u*⟩ za dvoglasniški *u*⁹ ali *strešica* pod *e* ⟨*e*⟩ in *o* ⟨*o*⟩ za srednjost, za neglasovno (ničto) končnico pa se uporablja prečrtana mala ničla ⟨*ø*⟩ (eSP 2003, § 1135).

Čeprav je pika tudi ločevalno znamenje (npr. ⟨è È⟩ v litovščini), to za ⟨*i*⟩ in ⟨*j*⟩ v osnovnem naboru ne velja, saj ju kot veliki črki pišemo brez pike, tj. ⟨*I*⟩ in ⟨*J*⟩. Pika je ločevalno znamenje v turški latinici: ⟨*ı İ*⟩ nasproti ⟨*i I*⟩.¹⁰

9 Člani Pravopisne komisije razmišljamo tudi o poenostavljenem zapisu z ⟨*w*⟩.

10 Strešico ima tudi esperantski ⟨*j*⟩ za [ʒ].

3.2.2.1 Izrazje

Izraz *diakritično znamenje* naj bi bil nadpomenka za *ločevalno znamenje* in *naglasno znamenje*, med njima pa bi morali ločevati in izraza *diakritično znamenje* ne imeti za sinonim izrazu *ločevalno znamenje*.

Za nekatera ločevalna znamenja so se ob mednarodnih izrazih, ki se uporabljajo redkeje, uveljavili slovenski *ostrivec* za *akut* (npr. na ⟨ó, é, í, ú⟩), *krativec* za *brevis* in *gravis* (npr. na ⟨è⟩), *vijuga* za *tildo*¹¹ (npr. na ⟨ñ, õ⟩), *sedij* (npr. na ⟨ç, ț, ș⟩), *črtica* za *makron* (npr. na ⟨ī⟩); druga, npr. *pika* (npr. na ⟨é, ž⟩), *krožec* (npr. na ⟨â, û⟩), *polkrožec* (npr. na ⟨ü, ĝ⟩), mednarodnih sinonimov nimajo. Če mimo izraza *strešica* za dva različna pojava (enkrat ločevalno znamenje, drugič naglasno znamenje) zaradi dolge rabe ne moremo, bi morali vsaj pri predstavljanju črk iz tujih jezikov ločevati med *strešico* na npr. ⟨š, ě, ř⟩ in *obrnjeno strešico* na npr. ⟨ê, î⟩, sicer med ⟨ë⟩ in ⟨è⟩ ne bomo mogli ločevati.

V stroki imamo torej enak izraz *strešica* za dve različni diakritični znamenji, npr. na ⟨ë⟩ za označevanje dolgega in širokega *e* in npr. na ⟨c⟩, tj. ⟨č⟩, kar seveda ni dobro. Toporišiču (1992: 314) je strešica ⟨˘⟩ ločevalno znamenje »nad *e* in *o*«, znamenja ⟨˘˘⟩ ni in šumevci niso omenjeni. V slovarskem delu eSP 2003 je pri geslu *kljukica* tudi zgled za strokovni izraz (»jezikosl. kljukica na č«),¹² a je v rabi redek, ravno tako kot *kljuka*. Ta je omenjena med ločevalnimi znamenji v »Slovarčku jezikoslovnih izrazov« (eSP 2003, § 1135), zgled zanjo pa je »é (široki dolgi naglašeni *e*)«, torej s strešico. Po drugi strani je pri »Francoski pisavi« (eSP 2003, § 1090) *kljukica* sinonim za izraz *sedij* za ločevalno znamenje pod *c* ⟨ç⟩, prevzeto iz francoščine (iz portugalsščine, ki ga tudi ima, poslovenjeno *sedilja*); v drugih jezikih je lahko še pod drugimi črkami, tudi obrnjena v desno, npr. poljski in litovski ⟨ę⟩, in bi jo lahko poimenovali drugače, npr. *repek* (ali *repček*).

Razmisliti bi bilo treba o tem, da bi z že obstoječimi izrazi označili nove pomene, npr. *dvojni ostrivec* (Toporišič 1992: 34) v primeru madžarskega *o* ⟨ő Ő⟩; *opuščaj* (za *apostrof*) ob slovaškem ⟨ḷ⟩ (prim. eSP 2003, § 22), ali bi sprejeli nove predloge, ki jih predlaga član pravopisne komisije Peter Weiss, in sicer *preglasna ostrivca* nad npr. ⟨ó⟩, tudi *preglasni piki* nad npr. nemškimi *u* ⟨ü Ü⟩ za (dve) *vzporedni piki/trema*¹³ (eSP 2003, § 1090), vendar bi ju težko posplošili, saj nimata v vseh jezikih enake (preglasne) vloge. V francoščini npr. opozarjata na izgovor drugačnega glasu od pričakovanega (*Citroën* [sitroén], ne [sitroán]).

3.2.3 Črke z ločevalnimi in naglasnimi znamenji v slovarskem delu eSP 2003

V slovarskem delu eSP 2003 so bile pisno nepodomačene prevzete lastnoimenske iztočnice onaglašene z ostrivcem ali strešico, to pa sta, poleg krativca, bodisi ločevalni bodisi naglasni

11 Kot grafično znamenje je vijuga rabljena tudi samostojno v slovarjih.

12 V eSP 2003 (§ 1090) je tako poimenovan *sedij*.

13 Fr. *tréma* [tremá].

znamenji. Zapis se je poleg tega razlikoval od tistih v preglednicah za posamezne pisave, saj je bil v njih izgovor izpisan v oglatem oklepaju in se je brez pretiranega napreznja dalo vedeti, da je znamenje na črki kakega imena ločevalno in ne naglasno znamenje. V slovarskem delu je način zapisovanja od uporabnika zahteval, da iz delno zapisanega izgovora v oglatem oklepaju ugotovi, kdaj je znamenje na črki tudi ločevalno. Če se je sistem zdel še zdržen pri lažjih zgledih, bi v kakem zapletenejšem utegnil puščati dvome, saj bi zapis naglasnega in ločevalnega znamenja ne povedal nič o naglasnem mestu (npr. fr. *Gérôme*), opuščanje naglasnega znamenja (npr. *Gérome*), kot je v takih primerih rešeno v eSP 2003, pa ni skladen z zapisom drugih imen, ki naglasno znamenje imajo (npr. v eSP 2003 *Bréscia* -e [eša]); vprašanje je tudi, kako si razlagati npr. ostrivec na ⟨e⟩ ali ⟨o⟩ v španskih imenih – kot naglasno ali ločevalno znamenje: *Ciudad de México* [sjudad de mehiko], *León* [león].¹⁴

3.3 Črkje in črkovje, dvočrkje ter črkovni in glasovni sklop pri prevzemanju

Zaradi prevzemanja imen iz tujih latiničnih pisav je nujno pregledati izraze, ki jih že imamo v pravopisu, in presoditi, ali so ustrezni in ali nam mogoče kateri manjkajo.

V slovarskem delu eSP 2003 je *črkje* ponazorjeno le z zgledom »črkje sh za glas ž«. Za Toporišiča je *črkje* (1992: 18) »[s]talna zveza dveh ali več črk za en glas, npr. *ch, sh, sch, tsch, ue, eu, ll* za glasove š ali č, š ali ž, š, č, ü, ö, mehki *l* ipd.« V eSP 2003 (§ 221) je poleg črk omenjeno »črkovje sodobnih pisnih sistemov posameznih jezikov«, v čl. 1135 je geslo *črkovje* razloženo kot »skupno ime za več črk«. *Dvočrkje* je v eSP 2003 omenjeno na več mestih in v čl. 1135 razloženo kot »črki, ki zaznamujeta en glas, npr. *zh* za č v bohoričici ali *oe* v nemščini (*Goethe*) za ö«.

Izraz *črkovni sklop* je sicer že uporabljen v eSP 2003 in razložen kot »kakršna koli zveza črk« (§ 1135), to pa so lahko (*več*)*črkja* in (*več*)*črkovja*. Med drugim ga je mogoče najti v členih 607 in 980. Vendar lahko iz zgledov za deljenje besed (§ 607) razberemo, da gre za *dvočrkja*, npr. ⟨dž⟩ v *Ma-džar*, ⟨oo⟩ v *Coo-per*, ⟨oe⟩ v *Goe-the*, in *tričrkje*, npr. ⟨sch⟩ v *Au-schwitz* in *Fi-scher*, iz zgledov za tvorbo pridevnikov (§ 980) pa, da je izraz *črkovni sklop* rabljen za *dvočrkji* (⟨ll⟩, npr. *Sevilla*, ⟨gn⟩, npr. *Bologna*) in *tričrkje* (⟨gli⟩, npr. *Ventimiglia*). V čl. 1135 je *soglasniški sklop* »zveza več soglasnikov v isti besedi ali na stiku besed«. *Glasovni sklop* je omenjen le enkrat (§ 600).

3.3.1 Izrazje

Pri pisanju prispevka za *Pravopisna stikanja* sem zaznala težave z izrazi in njihovo pravilno rabo, a sem žal zagrešila napako in izraza tipa *dvočrkje* in *dvočrkovje* obrnila: *dvočrkovje* sem razložila kot »dve črki za en glas«, *dvočrkje* pa kot »dve črki za dva glasova« (Kocjan Barle 2012: 86). V isti publikaciji je v drugem članku tudi uporabljen izraz *črkovje* (Pogačnik 2012: 74: »isti glas zapisuje več črk ali črkovij«).

.....
14 O ločevalnem znamenju v španščini gl. 3.2.2.

Že uporabljeni izrazi nam bodo pri pisanju pravil za prevzemanje iz tujih jezikov in besedil, ki spremljajo posamezne jezike, nedvomno koristili. Preobilje sinonimov za enako jezikovno pojavnost gotovo ni koristno, natančna in dovolj razlikovalna poimenovanja pa zagotovo so. To še posebej velja za strokovne članke, pomembna pa so tudi v pravopisnih pravilih, saj zmanjšujejo možnost neustrezne interpretacije pravil.

Izraz *črkje* je ustrezen takrat, kadar nas ne zanima število črk za enega ali več glasov. Njegov sinonim je *veččrkje*. Tudi to je stalno zaporedje dveh ali več črk, ki se uporablja za zapisovanje enega glasu v kakem jeziku. Pri natančnejšem opisovanju v strokovnih prispevkih bi lahko imel protipomenko *enočrkje*. V strokovnem pisanju je izraz *veččrkje* natančnejši od *črkja*, kadar skušamo predstaviti njegove podpomenke: *dvočrkje*, *tričrkje*, *štiričrkje*, *petčrkje*. Najpogostejša so *dvočrkja* in *tričrkja*, redkejša *štiričrkja*, pravi izjemi pa naj bi bili *šest-* in *sedemčrkje*, četudi sta sestavljeni iz dveh dvočrkij. Jelaska in Musulin (2011: 234) ju z zgledoma vred povzemata po Wikipediji, veljata pa za zapis prevzetih besed v nemščini, npr. ⟨schsch⟩ v *Eschscholz* za 'kalifornijski (zlati) mak' (*Eschscholzia californica*) in ⟨schtsch⟩ v *Borschtsch* za 'boršč'. V Dudnu je zapis in izgovor takle: *Eschscholtz* /'ɛʃɔltʃ/ – dva [š] zlita v enega –, za *Borschtsch* pa /bɔʁʃʃ/, to pomeni dva glasova, torej v drugem zgledu nima smisla govoriti o sedemčrkju, vprašljivo pa je tudi šestčrkje (prim. ⟨c+q+u⟩ v 3.4).

Črkovni sklop¹⁵ bi lahko razložili kot zvezo črk, ki ustrezajo toliko glasovom, kolikor je črk zanje, tj. *glasovnemu sklopu*, ki pomeni zvezo glasov.

Tudi izraz »dvojni soglasniki« (eSP 2003, § 607) bi bilo dobro nadomestiti z izrazom *podvojeni črki za soglasnike* in dodati tudi *podvojeni črki za samoglasnike*, da bi jih razlikovali od dvočrkij, sestavljenih iz enakih črk ⟨ll⟩ (za npr. mehki /l/⟨l/ oz. [l'], ki ga v poslovenjenem izgovoru zapisujemo [lj]; prim. 3.5), ⟨aa⟩ (za npr. /a:/).

V pravopisnih pravilih bi za prikaz prevzemanja besed in besednih zvez iz tujih jezikov zadovali izrazi *črkje*, *dvočrkje*, *tričrkje* (pri kakem jeziku še *štiričrkje* in *petčrkje*), *črkovni sklop* (po potrebi bi ga lahko nadomestili z izrazom *pisni sklop*), *glasovni sklop*, *podvojeni črki za soglasnike*, *podvojeni črki za samoglasnike*. Izraze bi po potrebi spremljala še pridevnika *samoglasniški* in *soglasniški*, npr. *samoglasniško dvočrkje* ⟨eo⟩, *soglasniško dvočrkje* ⟨sh⟩, *samoglasniški črkovni sklop* ⟨i+e⟩.

3.3.2 Dvočrkje v slovenščini

V *Pravopisu 8.0* v poglavju »Pisna znamenja« (I/{5}) ostaja skoraj enako, kot je to v eSP 2003 (§ 8), namreč da »[d]vočrkje imenujemo džè ali džé« (izpuščena je le beseda »trdi«). Iz naslova bi sklepali, da je ⟨dž⟩ črka, iz abecede pa je razvidno, da kot »črka« nima posebnega mesta v nizu.

Fonem /dʒ/ je v slovenščino prišel s prevzetimi besedami in je v podomačeno zapisanih besedah pisan z dvočrkjem ⟨dž⟩, npr. *džamija*, *džem*, *hodža*, *menedžer*, *Madžarska*, *Medžimurje*, in

15 Sinonimov *črkovje* in *veččrkovje* zaradi blizuzvočnosti s *črkjem* in *veččrkjem* ne bi kazalo uporabljati.

tvorjenkah iz njih, npr. *madžarščina*, *menedžerski*. Zlitnik [dž], pisan kot zaporedje dveh črk (soglasniško zaporedje),¹⁶ najdemo v maloštevilnih slovenskih tvorjenkah, npr. *odžagati*, *podžupan*, in v zvezi predložne naslonke in naglašene besede, npr. *nad železnico* [nadželéznico]. Razlika med njima je v tem, da je prevzeti glas del zloga (npr. *Ma-džar-ska*), drugi pa ne (npr. *od-ža-ga-ti*).

Toporišič (1992: 281) omenja ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ kot dvočrkji za »mehki *l* in *n*«, eSP 2003 pa ju ne, čeprav je v čl. 1068 za ⟨l⟩ in ⟨n⟩ v položaju pred ⟨j⟩ »na koncu besede ali pred soglasnikom« rečeno, da gre za »podaljšani ali mehčani *l*« oz. »malo podaljšani ali omehčani *n*«, vendar takšen izgovor ni obvezen. V čl. 664 piše: »Zvočnika *l* in *n* pišemo z *l* in *n*; z *lj* in *nj* ju pišemo, kadar sta malo podaljšana ali zmehčana, tj. na koncu besede ali pred soglasnikom; v tem primeru jima pred samoglasnikom ustrezata glasovna sklopa *lj* in *nj*.«¹⁷ V čl. 1135 je geslo *sklop lj/nj*,¹⁸ izraz je razložen kot »črkovni sklop zvočnikov *l* ali *n* + *j*; pred samoglasnikom označuje oba glasova, drugače le prvega (ki pa je lahko tudi malo omehčan in podaljšan)«.

3.4 Razlikovanje med črkji, črkovnimi sklopi in podvojenimi črkami

Po grafični podobi sami bi zaporedje dveh enakih črk oz. črkovni sklop vedno imenovali *podvojeni črki*. Vendar med jeziki obstajajo razlike, saj podvojeni črki ustrezata fonemu, npr. v španščini ⟨ll⟩ /ʎ/, v angleščini ⟨ee⟩ /i:/ ali /ɪ/ ali /i/ in ⟨oo⟩ /u:/, /ʊ/, /o:/, /ʌ/, v finščini ⟨aa⟩ /a:/. Take podvojene črke za en glas so *dvočrkja*. Po drugi strani podvojeni ⟨l+l⟩ v italijanščini pomeni podaljšani glas, podvojeni ⟨a+a⟩ v španščini glasovni sklop, torej sta to črkovna sklopa. Torej nas *sámo* zaporedje enakih črk, ki so v nekaterih jezikih lahko črke (npr. fin. *Vaasa* [vása]), v drugih le črkovni sklop (npr. špan. *Saavedra* [saavédra]), ne sme zavesti.

V eSP 2003 se v preglednicah za tuje jezike na treh mestih pojavi izraz *dvočrkje*, ki ni skladen z razlago v čl. 1135, npr. *u* naj bi bil v dvočrkju *qu* (torej [kv]), to pa sta dva glasova in kvečjemu dvočrkovje (§ 1008 (Italijanščina)). Tako je še v členu 1097 (»Nemška pisava«), v katerem sta tako poimenovana *st* in *sp* za dva glasova [št], [šp], torej spet črkovni sklop (dvočrkovje).

Včasih je težko določiti, kaj je veččrkje, kaj zapis dveh ali več črk, od katerih je ena nema. Tak primer je npr. ⟨e+a+u+x⟩ v francoščini, ki je sestavljen iz tričrkja ⟨eau⟩ in govorno neizražene priponskega obrazila ⟨-x⟩ za množino, tj. nemega ⟨-x⟩. Jelaska in Musulin (2011: 215) ga imata za štiričrkje, enako je na seznamu štiričrkij v Wikipediji,¹⁹ npr. *Bordeaux* [bordó]. Vendar se nema črka ⟨x⟩, ki v občnih besedah označuje množino (npr. *beau* ed. nasproti *beaux* mn.), pojavlja tudi v kombinaciji z dvočrkjem ⟨oi⟩, npr. v *Delacroix* [dɛlakʁuá], a ga ni mogoče najti na seznamih tričrkij. Pomanjkljivosti pri predstavitvi dvočrkij in različnih veččrkij je na

16 Zapis (dž) bi imeli za dvočrkje in črkovni sklop.

17 Tudi ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ bi, razen v položaju pred samoglasnikom, v katerem sta črkovni in glasovni sklop (dvočrkovje), imeli za dvočrkji.

18 S tema črkovnima sklopoma v poslovenjenem izgovoru zapisujemo tuja fonema /ʎ/ in /ɲ/.

19 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_tetragraphs#French.

Wikipediji kar nekaj, mdr. dvočrkja ⟨ei⟩ za francoščino ni, je le ⟨ei⟩.²⁰ V preglednici za francoščino je lažje predstaviti ⟨eau⟩, ⟨ei⟩/⟨ei⟩ in ⟨oi⟩, nato pa pri črki ⟨x⟩ predstaviti njen izgovor kot [ks], [gz] in kot nemo črko [-]. Če bi ravnali drugače, potem bi morali npr. imeti tudi izglasni -(et) za dvočrkje za izgovor [é] (*Monet* [moné], *Poiret* [pɥaré]). Torej neme črke v takem izglasju ni dobro obravnavati kot sestavino veččrkja.

Ravno tako ni mogoče črkovnega sklopa v francoščini ⟨c+q+u⟩ imeti za tričrkje ⟨cqu⟩, čeprav je govorno realiziran kot [k], npr. *Tocqueville* [tokvíl], ampak imamo v tem primeru zaporedje ⟨c⟩ za [k] in dvočrkje ⟨qu⟩ za [k], ki se zlijeta v en glas. (Prim. šestčrkje v 3.3.1.) Po drugi strani bi francoska dvo- in tričrkja za nosnike, npr. ⟨in⟩, ⟨un⟩, ⟨aim⟩, zaradi načel o prevzemanju, po katerih jih razvezujemo v samoglasnik in [n] oz. [m] (torej dva glasova), neustrezno imeli za črkovni sklop.

Še več zadreg je pri angleških zaporedjih črk ⟨o+u+g+h⟩ in ⟨a+u+g+h⟩ ter ⟨e+i+g+h⟩ ipd., ki so govorno uresničena bodisi z enim glasom/fonemom (samoglasnikom ali dvoglasnikom) ali dvema glasovoma. Tudi ta zaporedja črk so sestavljena iz dvočrkij ⟨ou⟩, ⟨au⟩, ⟨ei⟩, ki se različno izgovarjajo, in nemega črkovnega sklopa ⟨gh⟩, ki se večinoma pojavlja v izglasju, redkeje sredi besede (npr. *Voight* [vójt]). Za dvočrkje ga imamo le, če je, kar je redko, izgovorjen z enim glasom, npr. [f] v *Goodenough* [gúdinaf], *Clough* [kláf] in [klúf]. Poleg tega je zaporedje ⟨g+h⟩ lahko zaporedje ⟨g⟩ in neme črke ⟨h⟩ (*ghost*, *Birmingham*). Nasprotno je npr. ⟨o+u+g+h⟩ na Wikipediji²¹ predstavljen kot štiričrkje z naslednjimi fonemi: /ou/, /u:/, /ɔ:/ in /au/, vendar tudi /ʌf/ in /ɒf/ z različicama /au/ in /ou/; podobno zaporedje črk ⟨a+u+g+h⟩ se izgovarja /ɔ:/, /ɒ/ ter /æf/, /ɑ:f/. Če upoštevamo definicijo veččrkij (zapis enega glasu), potem o štiričrkju ne moremo govoriti, če izgovarjamo dva glasova, npr. /ʌf/ in /ɒf/. Torej je štiričrkje prekrivno z zaporedjem črk in je črkovni sklop (štiričrkovje).

3.5 Dvočrkje v abecedi

Jelaska in Musulin (2011: 215) opozarjata, da je veččrkje zaporedje ločenih črk, ne pa enovita črka, zato tudi nima posebnega mesta v abecednem naboru. Drugače je bilo npr. s španskima ⟨ch⟩ in ⟨ll⟩, ki sta se kot posebni »črki« za fonema /tʃ/ in /ʎ/ vse do španske pravopisne reforme leta 1994, izdaje španskega pravopisa leta 1999, predvsem pa izdaje novega pravopisa leta 2010 (Jelaska in Musulin 2011: 220–221) uvrščali v abecedo med ⟨c⟩ in ⟨d⟩, ⟨ll⟩ pa med ⟨l⟩ in ⟨m⟩. Dvočrkje ⟨rr⟩ za fonem /r/ (nasproti /r/) v abecedi že prej ni imelo tega statusa. V novem pravopisu ga ohranja le ⟨n⟩ z vijugo ⟨ñ⟩. Zdaj se ⟨ch⟩ in ⟨ll⟩ kot dve zaporedni črki v abecednih seznamih uvrščata na ustrezna mesta v okviru črke ⟨c⟩ in ⟨l⟩, ⟨ñ⟩ pa ostaja v abecedi med ⟨n⟩ in ⟨o⟩. V hrvaški abecedi, v kateri je 30 črk, dvočrkja ⟨dž⟩, ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ ohranjajo posebno mesto (⟨dž⟩ med ⟨d⟩ in ⟨đ⟩, ⟨lj⟩ med ⟨l⟩ in ⟨m⟩ ter ⟨nj⟩ med ⟨n⟩ in ⟨o⟩) in se kot začetnice pišejo ⟨Dž⟩, ⟨Lj⟩ in ⟨Nj⟩ ter med samimi velikimi črkami ⟨DŽ⟩, ⟨LJ⟩ in ⟨NJ⟩. Hrvaška abeceda je iz osnovnega latiničnega nabora tako kot slovenska izločila ⟨q⟩, ⟨w⟩, ⟨x⟩ in ⟨y⟩, dodala pa poleg dvočrkij

20 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_digraphs.

21 Dostopno na: [https://en.wikipedia.org/wiki/Ough_\(orthography\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ough_(orthography)).

še črke z ločevalnimi znamenji ⟨č⟩, ⟨š⟩ in ⟨ž⟩ ter ⟨ć⟩ in ⟨đ⟩ (Jelaska in Musulin 2011: 223–224). V češki in slovaški abecedi je ⟨ch⟩ z glasovno vrednostjo /h/ razvrščen za ⟨h⟩, ki je /fi/, v nizozemski se med ⟨y⟩ in ⟨z⟩ vriva ⟨IJ⟩ za /e̞i/, vendar samo, kadar je v vlogi velike začetnice, npr. *IJmuiden* [ejmêjdən], ipd.

4 Neme črke in črkovni sklopi

V eSP 2003 se neme črke omenjajo le v zvezi s prevzetimi besedami. Uporabljeni so izrazi *nemi samoglasnik*, *nemi soglasnik* in *nema črka*. V čl. 1135 je *nemi samoglasnik* »samoglasnik, ki se piše, pa ne izgovarja, npr. *e* v besedi *Lassalle*«, *nemi soglasnik* pa »soglasnik, ki se piše, pa ne izgovarja, npr. *t* ali *x* v imenih *Manet*, *Bordeau/x*,/ ali *st*, *h* v imenih *Prevost*, *Sarah*«. V čl. 772 so vendarle omenjene črke za glasove: »Pri samo pisnem krajšanju na koncu osnove izginja nemi samoglasnik, ki ne odloča o izgovoru pred njim stoječih črk za *č ž š dž* in *s* (pisanega s c)«. V eSP 2003 (§ 1090) je pri »Francoski pisavi« rečeno samo to, da je »[v]ečina končnih soglasnikov nemih«.

V eSP 2003 se na več mestih (mdr. v členih 818 in 982) omenja tudi *nemi e*, vendar ni posebej razložen. Razlago *nemega e* podaja Toporišič (1992: 132–133): »V prevzetih besedah črka, ki se ne izgovarja, npr. *Racine* [rasín]«, Ilc in Stopar (2012: 102) pa pravita, da je »končni *-e* glasovno neizražen«. Nema črka ⟨e⟩ npr. lahko varuje izgovor ⟨g⟩, da je [ž] ali [dž] in ne [g], lahko pa nakaže, kot je to v francoščini, da je pred njo stoječi soglasnik treba izgovoriti, npr. fr. *Comte* [kómt] nasproti *Monet* [moné] ter *Françoise* [fransuáz-] ž nasproti *François* [fransuál] m.²² Nemih črk je v različnih jezikih seveda veliko več, v angleščini npr. to velja za vse črke za samoglasnike in za večino črk za soglasnike, odvisno od črkovnih kombinacij. Nemi so lahko tudi črkovni sklopi. Tako je ⟨e⟩ lahko del nemega črkovnega sklopa, npr. izglasnega *-(e+s)* v francoščini, kar je prikazano tudi v čl. 982 (»Nemi *e* (*Verne*) ali nemi *e +* nemi soglasnik (*Arles*)«). Tudi soglasniški črkovni sklop je v francoščini lahko nemi ali se izgovarja, npr. ⟨p+s⟩ v *Deschamps* [dešám] nasproti *Lesseps* [leséps], ali je nemi, npr. ⟨r+s⟩ v *Angers* [anžé], ali pa je nemi le *-(s)*, npr. *Delors* [dólór].

4.1 Izrazje

Izraz *nema črka* se je uveljavil za črko brez glasovne (fonemske) vrednosti. Čeprav bi bil ustreznejši *neglasovna črka* ali *nefonemska črka* (Jelaska in Musulin 2011: 233), ga zaradi ustaljenosti verjetno nima smisla spreminjati. V slovenščini imamo npr. nemo črko ⟨j⟩, ki je variantno ne izgovarjamo v določenih položajih (§ 1069), npr. za ⟨l⟩ in ⟨n⟩ na koncu besede (*bolj* [bòlj] poleg [bòlj], *manj* [màn] poleg [mànj]) ali pred soglasnikom (*poljski* [pólski], vendar nismo vajeni, da bi jo kot nemo sploh omenjali ali imeli ⟨lj⟩ in ⟨nj⟩ za dvočrkji v določenih položajih). V eSP 2003 se ne omenja *nemi črkovni sklop*, a bi ga bilo treba uvesti.

22 Prim. prispevek v tej monografiji: *Prevzemanje lastnih imen in opuščanje ali ohranjanje neme črke -e*.

4.2 Razlikovanje med nemo črko v črkovnem sklopu in dvočrkjem

Za dvočrkje je eSP 2003 imel tudi črkovne sklope, v katerih je črka za soglasnik nema, npr. *ds* v *Knudsen* [knúsen] (§ 1102). Primerjave med jeziki kažejo, da tudi zaporedja črk ⟨t+h⟩ ni mogoče brezizjemno imeti za dvočrkje, čeprav jima ustreza en glas: v angleščini je ⟨th⟩ v resnici dvočrkje za /ð/, /θ/ ali /t/, v francoščini pa je ⟨h⟩ vedno samo nem, zato je ⟨t+h⟩ črkovni sklop z nemim ⟨h⟩ (npr. *Théophile* [teofil] nasproti *Taine* [tên]), podobno v italijanščini, v kateri v ⟨g+h⟩ varuje izgovor ⟨g⟩ pred ⟨e⟩ in ⟨i⟩ (npr. *Ghiberti* [gibêrti], nasproti *Gina* [džína]). Tako je *ds* tudi danski črkovni sklop ⟨d+s⟩, ne pa dvočrkje, v katerem je ⟨d⟩ nem; enako velja za ⟨d⟩ v črkovnih sklopih ⟨l+d⟩, ⟨n+d⟩, ⟨d+t⟩ (npr. *Ewald* [éval], *Svend* [svén]).

Toporišič poleg *nemega e* omenja tudi *nemi i* (1992: 133), »ko samo zaznamuje mehkost ali šumevsko vrednost črke, za katero stoji, npr. *Mickiewicz* [kj], *Siatkowski* [ša], *Luciano* [ča], *Comaneci* [č]«. V italijanščini in romunščini je črka ⟨i⟩ sestavina dvočrkja ⟨ci⟩²³ za [č] pred ⟨a⟩, ⟨o⟩ in ⟨u⟩, v romunščini v izgovoru izglasja z rahlo nakazanim *i*,²⁴ v poljščini je ⟨i+e⟩ črkovni sklop; ⟨si⟩ za [š] v poljščini je dvočrkje.

Na Wikipediji imajo tudi ⟨u⟩ za ⟨g⟩ v francoščini, katalonščini, španščini in portugalščini za nemi,²⁵ hkrati pa ga ravno za te jezike (dodajajo še angleščino) navajajo med dvočrkji za [g] v položaju pred ⟨i⟩, ⟨e⟩ in ⟨y⟩.²⁶

Kot kažejo pregledani viri, naj bi zvezo črk imeli za dvočrkje, kadar vedno ustreza enemu glasu (⟨ch⟩ za npr. [č], [š], [h]) ali kadar mu ustreza v določenem stalnem položaju, npr. v francoščini ⟨ge⟩ pred ⟨a⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩ za varovanje izgovora. Kako jih obravnavati v izglasju, ni jasno. Ali je -⟨g+e⟩ v angleškem izglasju ali -⟨g+e(s)⟩ v francoskem izglasju dvočrkje ali nemi ⟨e⟩ v položaju za soglasnikom v obeh jezikih le varuje izgovor ⟨g⟩ v angleščini kot [dž-] (*George* [džórdž-] in v francoščini kot [ž-] (*George(s)* [žórz-])?

5 Nelatinične pisave

Poleg *latiničnih pisav* in *grško-ciriličnih pisav*²⁷ obstaja še mnogo drugih, v katerih se za pisanje sporočil uporabljajo pismenke ali kaki drugi pisni znaki. Zanje je v eSP 2003 (§ 1236) uporabljen izraz *nelatinične pisave*. V čl. 1118 so omenjene »samostojne črkovne« pisave (npr.

23 Dvočrkje ⟨ci⟩ ima tudi različico s podvojenim ⟨c⟩, tj. ⟨cci⟩; to ni tričrkje, saj v italijanščini tako kot druge podvojene črke samo nakazuje podaljšani izgovor, v tem primeru [č] pred ⟨e⟩ in ⟨i⟩.

24 Zaradi pregibanja bi bilo pri prilagajanju izgovora romunskih imen *i* bolje vokalizirati, npr. *Comaneci* [komanéči], rod. *Comanecija* [komanéčija], or. s *Comanecijem* [komanéčijem], prid. *Comanecijev* [komanéčijev] (nasproti *Comanecia* [komanéča], s *Comaneciem* [s komanéčem], *Comaneciev* [komanéčev]). Prednost take rešitve se potrjuje tudi v zahtevnejšem zgledu *Galați* [galáci], rod. *Galațija* [galácija], or. z *Galațijem* [z galácijem] (nasproti *Galația* [galáca], *Galațiem* [z galácem]).

25 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Hard_and_soft_G#Letter_combinations.

26 Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Latin-script_digraphs.

27 Pravila o prečkovanju so predstavljena pri posameznih jezikih v eSP 2003 in se mestoma tudi razlikujejo od mednarodnega prečkovanja.

arabska in hebrejska), »zlogovne« (npr. japonska) in »hieroglifske« (npr. kitajska). V čl. 1127 je kitajska pisava imenovana *ideografska*, njen latinični prepis pa *pinjin*. V čl. 164 se omenja prečrkovanje iz nelatiničnih črkovnih pisav in črkovno zapisovanje iz ideogramov.

5.1 Ideografska pisava

Po eSP 2003 (§ 216) je veljalo, da nelatinične pisave »prečrkujemo v slovensko latinico, ideografske pa zapisujemo na podlagi ustrezne glasovne vrednosti pismenk (ideogramov)«. V čl. 1135 je *ideografska pisava* razložena kot pisava, »ki ima znamenja za pomene, npr. staroegipčanska, kitajska; pri nas so taka znamenja npr. + (plus), 3 (tri), = (je), npr. v zvezi $3 + 2 = 5$ «.

Toporišič od *ideografije* (1992: 58) usmerja na *pojmovno pisavo* (sin. *ideografska pisava*), tj. pisavo, »ki ima posebna znamenja za pomenske dele besed ali besede, npr. hieroglifska, kitajska«. V geslu *pisava* (n. d.: 180) omenja »besedne pojmovne ali ideografske [pisave] (npr. staroegipčanski hieroglifi, kitajske pismenke)«.

SSKJ2 pri pridevniku *ideografski* navaja zgled za *ideografsko pisavo* oz. *ideografijo*, to pa ima za arheološki strokovni izraz, razložen kot »pisava, sestavljena iz ideogramov, podobopis«; v eSP 2003 je dodana samo še sopomenka *podobopisje*. Za *podobopis* najdemo sinonima *ideografija* (SSKJ2) in *ideogram* (eSP 2003). Ta je v SSKJ2 razložen kot arheološki izraz za »grafično znamenje, ki navadno v obliki risbe ponazarja pojem kot celoto«, z zgledom »pisava, sestavljena iz ideogramov / kitajski ideogrami«.

V leksikonu *Knjiga* (Ilich 2007: 75) je v geslu *ideografska pisava* (tudi *ideografija*) pojasnjeno, da je to »[s]likovno-pojmovna pisava, nastala s poenostavljanjem in reduciranjem slik (piktogramov) v znake oz. simbole (ideograme) za posamezne besede in njihove pomenske dele«. Za največjo skupino ideografskih pisav ima »opisne pisave (klinopis, hieroglifi, kitajske pismenke)« – na geslo tudi usmerja, vendar tam (n. d.: 152) ni drugega kot usmeritev na *ideografsko pisavo*.

Coulmas (1999: 224) uporablja izraz *ideografija* (angl. *ideography*) za različne nečrkovne pisave. *Ideografsko pisavo* so strokovnjaki dolgo imeli za prehodno fazo v razvoju pisave med *piktografijo* ('slikovno pisavo') in *logografijo* ('pisavo'). Navaja zglede za ideografsko pisavo, kot so matematični in tipografski simboli (ideogrami): \equiv 'enako z', ∞ 'neskončno', \dagger 'umrl(a)'.

5.1.1 Izrazje

Že pregled različnih virov prikaže težave, povezane s kitajsko pisavo, ki naj bi bila ideografska, celo hieroglifska. Coulmas (1999: 225) opozarja, da so izraza *ideograf* ali *ideogram* razširili krščanski misijonarji, predstavljala pa naj bi pojem kot celoto, torej naj bi bila *ideografska pisava* slikovno-pojmovna (tudi Ilich 207: 75) in kot taka neustrezna za kitajsko pisavo. Kitajske pismenke so *logogrami*, en pisni znak se imenuje *pismenka* in »zapisuje eno besedo, ki je tipično realizirana kot en morfem, ki pa je zopet tipično realiziran kot en zlog«, torej je kitaj-

ska pisava »morfemsko-zlogovna« (Mlakar, Bekeš in Saje 2002: 36), temu izrazu pa pred izrazom *logografska pisava* daje prednost tudi Coulmas (1999: 80, 309), izraza *logogram* in *logograf* (‘pisno znamenje za besedo ali morfem’) ima za sinonima. V oddanem rokopisu poglavja za kitajščino za novi pravopis Mateja Petrovčič ponuja ustrezen izraz *logografska pisava*, v kateri »1 glif oz. vizualna enota predstavlja morfem, ki je včasih obenem tudi beseda«.

5.2 Prečrkovanje in prepis v pravopisu

Pozorni bomo morali biti na razlikovanje fonetičnih pisav, v katere sodijo črkovne in zlogovne pisave, tudi tiste, ki ne uporabljajo latiničnih črk in jih prečrkujemo, ter drugih pisav, ki jih prepisujemo po mednarodnih standardih (ISO), pri čemer uporabljamo osnovni latinični črkopis, ki so mu v nekaterih primerih dodane črke in črkja, ki jih v osnovnem naboru ni, se pa pojavljajo v latiničnih pisavah.

Idealno je, kot ugotavlja Coulmas (1999: 510), da se pri prečrkovanju oz. prepisovanju iz enega v drug pisni sistem uporablja tistega, ki je uporabnikom najbližje; v primeru slovenščine bi to pomenilo 25 črk slovenskega črkopisa, kar bi govorcem olajšalo glasovno uresničitev zapisanega. Take poskuse je prinesel tudi eSP 2003 in popis kitajskih zlogov s slovenskimi ustreznici (Kocjan Barle 2003: 197–199). Kot ugotavlja Pogačnik (2012: 74), tudi »pri nelatiničnih pisavah ločimo med pisavami s plitkim in globokim zapisom«. Že prečrkovanje pinjinskega zapisa za kitajščino (eSP 2003, § 1128), ki sodi med tiste z globokim zapisom, je pokazalo, da črke iz naše pisave ne zadostujejo za nekatere glasove, in tako so se v zapisih imen znašle črke ⟨ć⟩, ⟨ś⟩, ⟨ź⟩ in ⟨ü⟩, ki jih v zgoraj omenjenem zapisu ni.

Kitajske pismenke so prepisane v pinjin tako, da se približujejo pisnim sistemom zahodnoevropskih jezikov, predvsem angleščine. V njem je rabljen osnovni latinični črkopis brez ⟨v⟩ in z dodanim ⟨ü⟩ (26 črk), dodana so soglasniška dvočrkja ⟨ch⟩ za [č], ⟨sh⟩ za [š], ⟨zh⟩ za [dž],²⁸ ⟨a⟩ je [a], ⟨ü⟩ je [uí], ⟨e⟩, ⟨o⟩, ⟨u⟩ se izgovarjajo različno glede na položaj, delno tudi ⟨i⟩ (Petrovčič 2021: rokopis).

Izbira zapisa kitajskih imen v slovenščini po slovenskem jezikovnem sistemu ima dve težavi: črke ⟨a⟩ in ⟨e⟩ ter ⟨o⟩ in ⟨u⟩ imajo, tako kot v nam bližjih evropskih jezikih, lahko drugačne glasovne uresnitve; informacije se širijo in iščejo po spletu, kjer so kitajska imena vse pogosteje napisana v pinjinu. Pinjin prinaša druge težave: nekateri zlogi se v govorni uresnitvi oddaljujejo od zapisa, nepričakovan je tudi izgovor dvočrkja ⟨zh⟩ kot [dž]. Čeprav je Slovencem zaradi vse boljšega poznavanja angleščine izgovor črk in dvočrkij z drugačnimi razmerjem grafem – fonem, kot smo ga vajeni v slovenščini, vse manj tuj, se bodo govorci morali, če bo rokopis v Pravopisni komisiji potrjen, zateči po informacije k preglednici z več kot 400 zlogi.

28 Dvočrkje ⟨ng⟩ je v kitajščini glede na položaj govorno uresničeno tako kot v slovenščini: [ŋk] ali [ŋg]. Res pa v slovarju in tudi sicer v pravopisu to dogovorno zanemarjamo in pišemo [nk] in [ng].

Sklep

Pisno nepodomačena lastna imena se v besedilih in različnih govornih položajih pojavljajo ne samo v osnovni (imenovalniški) obliki, ampak tudi v različnih sklonih in tvorjenih oblikah. S to pravopisno-pravorečno-slovnično tematiko se srečujejo zahtevnejši uporabniki, ki bodo razumeli, da je izhodiščna oblika za pregibanje izgovor (ta je pomemben za javne govorce), temu pa se pridružujejo še pravopisna pravila, ki določajo, kako ravnati s pisno podobo osnovne oblike in nato z vsemi drugimi (pomembno za pisce).

Lastna imena iz tujih jezikov z latinično pisavo so večinoma pisno nepodomačena in tako sledimo načelu iz eSP 2003, ki je v čl. 216, navajal, da pri nepodomačenih prevzetih besedah »ohranjamo latinične pisave povsem nedotaknjene«. Tako tudi člani Pravopisne komisije podajamo krovno načelo, po katerem ohranjamo »izvirni zapis, slovenimo pa jih v izgovoru in oblikah ter besedotvorju in skladenjski rabi« (Pravopis 8.0, IV/{15}). Izvirni zapis osnovne (imenovalniške) oblike pomeni tudi ohranjanje vseh ločevalnih znamenj. V eSP 2003 predlaganih zamenjav za te črke (v členih 217–220) pri novi predstavitvi jezikov ne bo več. Načrtovan je njihov umik v posebno preglednico, ki naj bi rabila za pisno komuniciranje na pametnih telefonih, teletekstu, v nekaterih spletnih urejevalnikih ipd.

Sestavljavci predstavitev tujih jezikov naj bi v preglednice vključili vse tiste črke izvirnega jezika (z ločevalnimi znamenji in posebne črke) in črkja, ki se drugače izgovarjajo, kot se pišejo, neme črke in črkovne sklope, ki se pojavljajo v določenih položajih, pa bi predstavili glede na specifikko jezika bodisi v uvodnem delu bodisi v preglednici. V uvodnem tematskem sklopu »Pisava« naj bi omenili tudi, kaj v črkopisu predstavljenega jezika odstopa od osnovnega latiničnega nabora 26 črk. V preglednici o razmerju med zapisom in izgovorom po slovenskem fonetičnem sistemu bi povsod tam, kjer obstaja možnost podajanja pravila iz izvirnega jezika, to tudi omenili in z lastnoimenskimi zgledi s poslovenjenim izgovorom tudi ponazorili. Tako pripravljene preglednice bi bile v veliko pomoč sestavljavcem pravopisnega slovarja, ki bi moral v nasprotju s sedanjim vključevati precej več tujih imen.

S tem pregledom gotovo ni izčrpano vse tisto, s čimer se bomo člani Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU še morali soočiti in odločati. Predstavljeno v prispevku naj bi rabilo za ustrezen in poenoten nabor izrazov, sestavljavcem preglednic za tuje jezike pa omogočilo širši pogled na zahtevno pravopisno problematiko, saj se bo marsikaj zanje posebnega in pomembnega moralo prilagajati podobnim pojavom v drugih jezikih.

Literatura in viri

- COULMAS, Florian, 1999: *Encyclopedia of Writing Systems*. Oxford: Blacwell.
- DOBROVOLJC, Helena, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- DUDEN 2015 = *Das Aussprachewörterbuch*, 6. zv. 7. izdaja. Berlin: Institut für Deutsche Sprache, Duden Verlag.
- Fran = <www.fran.si>

- ILICH, Iztok, 2007: *Knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- JELASKA, Zrinka, in MUSULIN, Maša, 2011: Slovo i slovopis španjolskoga i hrvatskoga jezika. *Lahor* 2/12. 211–239. <<https://hrcak.srce.hr/81946>>
- TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- KOCJAN BARLE, Marta, 2003: Odgovor na prispevek J. Toporišiča Z združenimi močmi nad novi Slovenski pravopis. *Slavistična revija* 51/2. 193–199.
- KOCJAN BARLE, Marta, 2012: Končaj v tujih moških lastnih imenih iz evropskih jezikov, pisanih v latiničnih pisavah. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 85–100.
- MLAKAR, Barbara, BEKEŠ, Andrej, SAJE, Mitja, 2002: Predlog slovenske transkripcije kitajskega jezika. *Azijske in afriške študije* VI/2. Ljubljana: Oddelek za azijske in afriške študije (izd.), Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (zal.). 35–43.
- PETROVČIČ, Mateja, 2021: Kitajščina. Rokopis.
- POGAČNIK, Aleš, 2012: Glasovno domačenje lastnih imen iz nelatiničnih pisav. Nataša Jakop in Helena Dobrovoljc (ur.): *Pravopisna stikanja*. Ljubljana: Založba ZRC. 73–83.
- Pravopis 8.0 = <www.fran.si>
- SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014. <www.fran.si>
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*, 2001. Jože Toporišič idr. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- eSP 2003 = *Slovenski pravopis* (Jože Toporišič idr.). Elektronska izdaja. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (izd.) – Založba ZRC (zal.).
- WEISS, Peter, 2017: *Pisava in črkopis*. Jezikovna svetovalnica Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. <<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/>>